

درس فارغ فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: نکاح

تاریخ: ۹ اسفند ۱۳۹۹

موضوع جزئی: مسئله ۲۳- تمه: بررسی مشروعیت الزام به حجاب در حکومت اسلامی -

مصادف با: ۱۵ رجب ۱۴۴۲

مقدمه: حجاب، حکمی فردی یا اجتماعی - ادله اجتماعی بودن حجاب - دلیل اول

جلسه: ۹۰

سال سوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

بعد از بیان نکات دهگانه‌ای که به منظور تنقیح موضوع بحث و روشن شدن محل نزاع ذکر شد، گفتیم باید از ادله این مسأله بحث کنیم؛ ادله قائلین به مشروعیت یا عدم مشروعیت الزام به حجاب در حکومت اسلامی. مقدمهٔ یک بحثی را مطرح کردیم قبل از ورود به ادله بحثی مقدمتاً مطرح شد مبنی بر اینکه حجاب حکمی فردی است یا اجتماعی. گفتیم این نزاع به عنوان یک نزاع صغروی در این مقام لازم است مطرح شود؛ بحث کبروی آن چیزی است که بخشی از آن در لابه‌لای ادله‌ای که خواهیم گفت مورد تعرض قرار خواهد گرفت و بخشی هم در جای دیگر باید معلوم شود. اما از نظر صغروی می‌خواهیم ببینیم حجاب یک حکم فردی است یا حکم اجتماعی.

فردی یا اجتماعی و تعابیر مشابه

در مورد فردی بودن یا اجتماعی بودن حجاب یا حکم حجاب، تعابیر مختلفی به کار رفته است. گاهی این بحث و سؤال پیش می‌آید که آیا حجاب در حریم خصوصی افراد قرار می‌گیرد و جزء حریم خصوصی است یا حریم عمومی و غیر خصوصی؟ گاهی به عنوان شخصی و عمومی از آن یاد می‌شود که آیا مثلاً لزوم حجاب یک حکم عمومی است یا شخصی؟ طبیعتاً خود حجاب به عنوان موضوع می‌تواند فردی باشد یا اجتماعی؛ می‌تواند شخصی باشد یا عمومی؛ می‌تواند خصوصی باشد یا عمومی. اینها تعابیری است که گاهی با عنایت و گاهی بدون عنایت در این باره به کار برده می‌شود. طبیعتاً عمومی بودن یا خصوصی بودن، فردی بودن یا اجتماعی بودن گاهی وصف برای حکم است و گاهی وصف برای موضوع. یک وقت خود موضوع حجاب و پوشش را می‌گوییم فردی است یا اجتماعی، طبیعتاً اگر خود این مسأله یک امر فردی باشد حکمش هم طبیعتاً به تبع موضوع می‌شود فردی و اگر اجتماعی باشد حکمش هم اجتماعی می‌شود. لذا بحث اصلی در این صغری است که بالاخره حجاب یا حکمش فردی است یا اجتماعی؟ جزء حریم خصوصی است یا عمومی؟ عرض کردم بعضی‌ها این تعبیر را به کار برده‌اند و از حجاب تعبیر می‌کنند به حریم خصوصی؛ بعضی‌ها می‌گویند یک امر فردی است. حریم خصوصی تعبیر حقوقی و فنی‌تری است تا فردی.

تعریف حریم خصوصی و ویژگی‌های آن

تعریفی که برای حریم خصوصی می‌کنند این است که آن قلمرویی از زندگی انسان که در آن از آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی برخوردار می‌باشد و هرگونه تصمیم‌گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن بدون اذن او مجاز نیست. این تعریفی است که برای حریم خصوصی کرده‌اند؛

براساس این تعریف، چند ویژگی در حریم خصوصی وجود دارد که این ویژگی‌ها با هم اگر موجود باشند، به این می‌گویند حریم خصوصی. قهراً با انتفاء و فقدان هر یک از این ویژگی‌ها دیگر نمی‌شود به آن اطلاق حریم خصوصی کرد.

۱. اولین ویژگی، رهایی و آزادی از بازخواست و محدودیت‌ها و کیفرهای حقوقی است؛ اول تعریف آمده بود، قلمرویی از زندگی انسان که او در آن قلمرو آزاد و رهاست، از بازخواست و کیفر حقوقی؛ نه کسی می‌تواند او را مؤاخذه کند و از او سؤال کند که چرا این کار را کردی و نه در برابر کاری که کرده مجازات و کیفر وجود دارد. می‌گوید دلم خواست؛ آنجا می‌تواند بگوید دلم خواست؛ رهایی از بازخواست و محدودیت‌های حقوقی.

۲. دومین ویژگی، استقلال در تصمیم‌گیری؛ چون در ادامه گفت هرگونه تصمیم‌گیری در اختیار اوست. او هر طور بخواهد خودش تصمیم می‌گیرد و هیچ کسی نمی‌تواند در تصمیم‌گیری او دخالت کند.

۳. سوم اینکه دیگران بدون اذن و اجازه او نمی‌توانند وارد آن قلمرو و آن حریم شوند. اگر کسی بخواهد در آن قلمرو و در آن حریم وارد شود حتماً باید با اطلاع، اذن و اجازه او باشد. قهراً لازمه این خصوصیت، محرمانگی است؛ یعنی این امری است محرمانه و کسی حق ندارد وارد آن شود. در محدوده‌ای است که بدون نظارت و اطلاع او هیچ کسی نمی‌تواند وارد آن شود.

این سه خصوصیت را برای حریم خصوصی از این تعریف می‌توانیم استخراج کنیم. اگر اینها با هم در جایی وجود داشته باشند، می‌شود بگوییم حریم خصوصی است. حالا اگر هر یک از اینها وجود نداشته باشد، اینکه شخص در آنجا استقلال در تصمیم‌گیری نداشته باشد، اینکه مورد بازخواست بتواند قرار گیرد یا برای انجام کار مورد مؤاخذه و کیفر واقع شود، اینها دیگر معلوم می‌شود که حریم خصوصی نیست. برای حریم خصوصی اقسامی هم ذکر شده است.

گاهی از حجاب تعبیر می‌شود به حریم خصوصی؛ وقتی می‌گویند پوشش زن جزء حریم خصوصی اوست، یعنی او در مورد پوشش آزاد است و کسی نمی‌تواند او را بازخواست کند، کسی نمی‌تواند کیفر حقوقی برای نحوه پوشش او قرار دهد و استقلال دارد در تصمیم‌گیری درباره پوشش خودش و هر گونه نظارت، دخالت یا دسترسی دیگران بدون اذن و اجازه او ممکن نیست. نمی‌توانند به او بگویند که پوشش تو اینطوری است. به هر حال برخی بر این عقیده‌اند حجاب حریم خصوصی زن است؛ پوشش، حریم خصوصی است.

برخی تعبیر کرده‌اند حریم شخصی؛ ممکن است تعریفی هم که برای حریم شخصی می‌کنند همین باشد و تعریف متفاوتی برایش قائل نباشند. برای همین خصوصی و حریم شخصی البته اقسام و انواعی هم ذکر کرده‌اند که ما وارد آن بحث‌ها نمی‌خواهیم شویم و به یک معنا به بحث ما هم خیلی مربوط نیست. بعضی تعبیر کرده‌اند به حق فردی، می‌گویند حق فردی است و نه حق اجتماعی و عمومی؛ برخی تعبیر می‌کنند به حکم فردی، اینها باز فرق می‌کند. حریم خصوصی، حریم شخصی، حق فردی، حکم فردی. عرض کردم توصیف حجاب به حق یا حکم یا مثلاً توصیف حجاب به اینکه این حریم خصوصی است یا مثلاً حریم شخصی است، این تارة به اعتبار خود موضوع صورت می‌گیرد و اخیری به اعتبار حکمش. این خیلی مهم نیست؛ عمده این است که بالاخره صرف نظر از این تعبیر و صرف نظر از اینکه این وصف را بالاخره برای موضوع به کار می‌بریم یا برای حکم، می‌خواهیم ببینیم آیا حجاب خودش یک امر فردی است یا اجتماعی، یا خصوصی یا عمومی؛ خیلی روی اینها اصرار نمی‌کنیم. عمده این است که می‌خواهیم این دو گونه را از هم تفکیک کنیم و بگوییم حجاب جزء کدام یک از اینهاست.

ادله اجتماعی بودن حجاب

ما قبلاً هم گفتیم اعمال و رفتار انسانی تارة فردی و شخصی محض است و اخیری اجتماعی محض است و ثالثه فردی با اثر اجتماعی است؛ یعنی یک عمل فردی که اثر اجتماعی دارد. اینجا مدعا این است که حجاب یک عملی است که هر چند فردی است ولی به طور قطع دارای اثر اجتماعی است. البته این نکته را عنایت بفرمایید که سلمنا که حجاب و پوشش یک امر فردی باشد، اصلاً عمل اجتماعی هم نباشد، اینکه این عمل فردی بتواند تحت نظارت قرار گیرد یا جرم تلقی شود در بعضی از حالاتش، این امتناع ندارد.

پس دو ادعا در واقع در اینجا هست؛ یکی اینکه این یک امر اجتماعی است؛ اجتماعی که می‌گوییم اعم از اینکه ذاتاً اجتماعی باشد یا فردی دارای اثر اجتماعی، ما آنها را هم ملحق می‌کنیم به عمل اجتماعی. مرحله دوم می‌گوییم ولو فرض کونه فردیاً، اگر هم فردی باشد منع و اشکالی در جرم‌انگاری این امر در بعضی از حالاتش وجود ندارد، همچنان که در مورد نگهداری مواد مخدر یا مصرف مواد مخدر گفته شد. فعلاً ادعا این است که حجاب یک حکم فردی نیست، یک حکم اجتماعی است؛ لزوم حجاب یک حکم اجتماعی است چون موضوع آن اجتماعی است. اجتماعی هم به این معنا که یک عملی است که دو وجه دارد در واقع؛ یک وجه آن فردی و یک وجه آن اجتماعی است. ذات عمل مربوط به خود شخص است، مربوط به جسم و بدن اوست؛ یعنی اینکه بدنش را چگونه بیوشاند، این جزء حریم خصوصی است؛ این جزء رفتار شخصی اوست ولی این حریم خصوصی و این رفتار شخصی بازتاب و اثر اجتماعی دارد. حالا ما اینجا کاری به عقیده نداریم؛ چون فرض ما در مورد عقیده نیست؛ چون ممکن است کسی به حجاب عقیده هم نداشته باشد اما به قانون اسلامی ملتزم شود و آن را گردن بنهد. مثلاً کسی است که می‌گوید من به حجاب اعتقاد ندارم اما در عین حال به عنوان اینکه در کشور اسلامی زندگی می‌کنم، چون قانون حجاب یا حکم شرعی حجاب هست، من خودم را ملتزم می‌بینم و عمل می‌کنم، ولو اصلاً کیفری هم بر بی‌حجابی مترتب نشده باشد. ما الان به عقیده کاری نداریم؛ ما عمل و رفتار را می‌بینیم که این خانم یا آقا در پوشش آیا مطابق با دستورات دینی عمل می‌کند یا نه. فی نفسه می‌خواهیم ببینیم این ادعا قابل اثبات است یا نه.

به چند دلیل می‌توانیم اثبات کنیم این عمل دارای اثر اجتماعی است و حکم مربوط به حریم خصوصی نیست؛ به چند دلیل می‌توانیم این را اثبات کنیم که این یک حکم اجتماعی است.

دلیل اول

دلیل اول اینکه این وجدانی است؛ وجدانی بودن یک امر دیگر نیازی به اقامه برهان ندارد. ما وقتی سخن از پوشش زن و لباس او به میان می‌آوریم در واقع داریم می‌گوییم زن وقتی با پوشش در اجتماعی حاضر می‌شود، در معابر عمومی حاضر می‌شود، این بالاخره در معرض نظر، دید و آثاری که می‌داند قرار می‌گیرد. این از امور وجدانی است که نمی‌توانیم کسی را که مثلاً در اجتماع می‌آید و یک پوشش خاصی دارد، بگوییم این اصلاً هیچ ارتباطی به دیگران ندارد و تأثیر و تأثر در دیگران نمی‌گذارد و این یک عمل فردی محسوب می‌شود. بله، اگر پوشش در داخل خانه، در محیط بسته، در مرئی و منظر دیگران نباشد، این ارتباطی با این جنبه پیدا نمی‌کند. ما وقتی می‌گوییم دارای اثر اجتماعی است، معلوم است که منظور آن پوششی است که زن با آن پوشش در کوچه و خیابان و شارع و در محیط‌های عمومی و در محل اجتماعات حضور پیدا می‌کند. بنابراین مهم‌ترین و روشن‌ترین دلیل بر این مسأله، آن است که این یک امر وجدانی است؛ یعنی واقعاً اگر کسی این را انکار

کند، کأن انکار بدیهی کرده است.

سؤال:

استاد: ما فعلاً نمی‌خواهیم بگوییم آسیب دارد، ... این عمل دارای اثر اجتماعی، اینکه فرض بفرمایید کسی برهنه به خیابان بیاید ... ما فی الجمله می‌گوییم ... من از شما سؤال می‌کنم که چرا آنجا می‌گویند نمی‌تواند برهنه به خیابان بیاید؟ مگر این به حریم خصوصی مربوط نیست؟ ... اینها همه آن وجه اجتماعی آن را می‌رساند. ... اتفاقاً من می‌خواهم بگویم اگر پوشش یک امر اجتماعی نیست ... فرض کنید کسی مثلاً با حداقل لباس به خیابان بیاید ... چرا آثار و لوازم دارد؟ ... این وجدانی است؛ ... این یک عمل فردی است که دارد به حقوق دیگران تعرض می‌کند؛ ولی فی نفسه من می‌خواهم عرض کنم که واقعاً این یک عمل فردی دارای اثر اجتماعی است ... شما دو مسأله را با همدیگر خلط می‌کنید؛ ما اینجا بحث صغروی داریم، اصلاً بحث کبروی نداریم. بحث محدودیت و الزام را نداریم. من از شما سؤال می‌کنم که آیا پوشش عمل فردی دارای اثر اجتماعی هست یا نه؟ ... بحث ما در ممنوعیت و آزادی نیست ... وقتی کسی یک پوششی دارد شما می‌گویید این عملی است فردی، به من چه مربوط است؟ اثر اجتماعی هم دارد ولی می‌گویی این عمل فردی که اثر اجتماعی دارد تا مادامی که با حقوق دیگران در تعارض نباشد، هیچ ممنوعیتی ندارد.

سؤال:

استاد: اثر اجتماعی یعنی این رفتار ما یک بازتاب و یک بازخوردی روی دیگران داشته باشد ... نفیاً و اثباتاً نمی‌خواهیم قضاوت کنیم؛ ... حضور یک کسی در اجتماع با پوشش خاص ... الان فرض بفرمایید اگر کسی با یک لباس غیر متعارف به خیابان بیاید، اگر اثر اجتماعی نداشت، هیچ کسی نه نگاهش می‌کرد و ... قضاوت‌های دیگران درست است ولی می‌خواهم بگویم این عمل او ... اتفاقاً پوشش فرد نمی‌تواند از قضاوت دیگران، از بازتاب عملش در بین دیگران، اینها را نمی‌توانید از هم جدا کنید. ... این وجدانی است؛ کاملاً روشن است که این یک عمل فردی محض یا عمل اجتماعی محض نیست؛ این وجدانی است بدون تردید. عمل فردی محض چیست؟ عمل فردی محض نماز خواندن است؛ این نماز خواندن یک کار شخصی خود اوست؛ بله، در انظار بخواند جلب توجه می‌کند. ... می‌خواهم بگویم اعمال فردی اگر در مرئی و منظر دیگران قرار بگیرد، این می‌شود عمل دارای اثر اجتماعی. لذا شما فرض کنید که کسی بخواهد نماز بخواند؛ شما الان نماز را در غیر نمازخانه و در یک محیطی که جلوی عبور و مرور مردم را هم نمی‌گیرد، می‌گذارند نماز بخواند؟ می‌گوید من دارم نماز می‌خوانم؛ نماز چه ربطی به دیگران دارد؟ ولی همین عمل در محیط بیرون و در یک مکان‌های خاص، یک محدودیت‌هایی برایش وضع می‌کنند. فرق نمی‌کند چه در کشورهای اسلامی و چه در کشورهای غیر اسلامی. می‌خواهم بگویم اینکه می‌گویند وجدانی است، این یعنی چیزی است که به وضوح می‌توانیم به هر عملی و به هر کاری که در انظار دیگران واقع می‌شود، بگوییم دارای اثر اجتماعی است. بله، اگر نماز را هم بیرون بخواند این یک عمل فردی است ولی اثر اجتماعی دارد؛ اثر اجتماعی یعنی چه؟ یعنی در دیگران و در اطرافیان و در محیط اثر دارد؛ من با مثبت و منفی‌اش کاری ندارم؛ من می‌گویم همه اینها عمل دارای اثر اجتماعی است. مصرف مواد مخدر در خانه یک عمل فردی است ولی همین را در گوشه خیابان انجام دهد، این عمل فردی دارای اثر اجتماعی است. بله، کارهایی که در مرئی و منظر دیگران قرار گیرد، می‌شود عمل دارای اثر اجتماعی. ... من

می‌خواهم عرض کنم فارغ از اینکه حکمی درباره‌اش بدهیم؛ الان نمی‌خواهیم حکم بدهیم درست است یا غلط؛ فارغ از حکم کردن و نگاه مثبت و منفی داشتن. فارغ از اینکه این جلب توجه کند یا نه، عادی‌انگاری یا غیر عادی‌انگاری، بله، ممکن است شما بگویید در جایی که این عمل غیر عادی باشد، این خیلی روشن است که این اثر اجتماعی خودش را نشان می‌دهد. در جایی که عادی باشد، یعنی مثلاً فرض کنید کسی با عینک بیرون بیاید، یا همین پوشش متعارف؛ ولی همین هم دارای اثر اجتماعی است. من آن را به عنوان شاهد می‌آورم که بهترین دلیل بر اثر اجتماعی داشتن همین است که اگر با یک وضع غیر متعارفی بیاید همه نگاه می‌کنند. اثر اجتماعی یعنی کاری که در دیگران تأثیر داشته باشد. حالا در چه چیزی از دیگران؟ این یک طیف وسیعی را در برمی‌گیرد. این ممکن است در نگاه دیگران، در قضاوت دیگران، مصلحت و مفسده دیگران؛ هزار جور می‌شود از این چیزها درست است. مهم یک نحوه اثر گذاری در دیگران است. اثر اجتماعی یعنی این؛ یعنی اگر امروز شما این را یک جور دیگر کنید، همه مثلاً جلب توجه می‌شود و همه نگاه می‌کنند؛ یا اثر خوب یا اثر منفی، یا اصلاً برایشان خیلی مهم نیست و توجهی نمی‌کنند. بالاخره این می‌شود اثر اجتماعی.

سؤال:

استاد: یعنی افعال شخصی دو دسته است؛ یک دسته از افعال شخصی اثر اجتماعی ندارد و یک سری دارد. اینکه ربطی به آن ندارد ... اتفاقاً حرف من این است که این چیزی است که اصلاً حریم خصوصی نیست. آن حریم خصوصی مربوط به اعمالی است که هیچ اثر اجتماعی هم ندارد؛ اما آن اعمالی که دارای اثر اجتماعی است ... اثر اجتماعی هم دو دسته است؛ اثر اجتماعی یک وقت در حدی است که مزاحم حقوق دیگران نیست و موجب تعرض به حقوق دیگران، به آزادی‌های دیگران نیست. یک دسته از آثار اجتماعی موجب سلب حقوق و آزادی دیگران می‌شود. اینکه این اثر اجتماعی‌اش تا چه حدی است، این تأثیری ندارد بر اصل اثر اجتماعی. بالاخره عمل دارای اثر اجتماعی است. ما می‌گوییم اعمال فردی دو دسته‌اند؛ یک سری اعمال فردی دارای اثر اجتماعی‌اند و یک سری دارای اثر اجتماعی نیستند. آن اعمال فردی که دارای اثر اجتماعی هستند، دو دسته هستند: گاهی این آثار اجتماعی عمل فردی منافی و معارض با آزادی‌ها و حقوق دیگران نیست و گاهی منافی با آزادی و حقوق دیگران است. ولی بالاخره هر دو اثر اجتماعی است. اینها باید از هم تفکیک شود؛ لزوماً هر اثر اجتماعی منجر به نفی و سلب حقوق و آزادی دیگران نمی‌شود، منجر به آن نمی‌شود. یک وقت این به حدی است که منجر به آن می‌شود. اما فرق نمی‌کند؛ در هر دو این هست. این عمل دارای اثر اجتماعی است؛ حالا اثر اجتماعی یا منفی، ما فعلاً با این کاری نداریم؛ کم، زیاد، با این هم کاری نداریم؛ بالاخره اثر اجتماعی دارد. انسان‌ها در حیطه ارتباطات اجتماعی‌شان در حد عمومی و نه در خانواده و دو تا رفیق، در انظار عمومی، در معابر عمومی، آنجایی که محدودیتی برای ورود دیگران نیست و همه می‌توانند وارد شوند، کوچه، خیابان، پارک، محیط‌های فرهنگی و دانشگاه؛ بالاخره اعمالی که در مرئی و منظر دیگران واقع می‌شود و دیگران می‌توانند این اعمال را ببینند یا در معرضش قرار گیرند، اینها بالاخره اثر اجتماعی دارد؛ اثر اجتماعی یعنی این یک اثری در ذهن و روان و فکر و یکی از شئون دیگران داشته باشد. این وجدانی است و تردیدی در این نیست؛ و من انکر ذلک کأنه انکر البدهیات.

سؤال:

استاد: می‌گوییم با این نگاه پوشش یک عمل فردی دارای اثر اجتماعی است.

«والحمد لله رب العالمین»